

Aktiv son qalıq dəyərinin təyin olunması

Qulu Soltanov,
sərbəst auditor

MMUS üzrə torpaq, tikili, avadanlıq, nəqliyyat vasitəsi və bu sinfə aid olan digər uzunmüddətli aktivlər alınaraq mühasibat uçotunda mədaxil edilərkən mühasiblərin bilməli olduğu vacib məsələlərdən biri də aktivin son qalıq dəyəri təyin olunmalıdır.

Ənənəvi uçotun tətbiqi zamanında «son qalıq dəyəri»nin sifir olduğunu düşünərdilər. Əvvəllər əsas vəsaitin istismar müddəti boyunca, yəni əsas vəsaitin tam aşınaraq istismara yararsız olan vəziyyətə qədər amortizasiya hesablanır və sonda da qalıq dəyər sifra bərabər olardı. Əgər əsas vəsait istismar müddəti tam başa çatmayanadək çıxdaş edilərsə (satış, vaxtsız ləğvetmə, fəvqəladə hallarda itki, oğurlanma), satış dəyəri ilə satış tarixinə qalıq dəyəri arasındakı fərq mənfəət və ya zərərə aid edilirdi.

«Son qalıq dəyər» əsas vəsait barəsində siyasətin müəyyənləşdirilməsi nəticəsində meydana gəlir və əsas vəsait barəsində onun dəyərinin xərclərə silinməsinə obyektiv olaraq tənzimləyir.

Misal. Müəssisə tərəfindən 2011-ci ildə çap aparatı avadanlığı alınmışdır. Avadanlıq istismar müddəti 5 il və ilkin dəyəri 5000 manat olmaqla uçota alınmışdır. Avadanlıqdan 3 il istismar olunduqdan sonra 1400 manata satılması nəzərdə tutulmuşdur.

Ənənəvi uçot üzrə hər il üçün 1000 (5000 : 5 il) manat amortizasiya hesablanması nəzərdə tutulacaq və avadanlıq 3 ildən sonra satılmışdırsa satış dövrünə onun qalıq dəyəri 2000 (5000 - (1000 x 3 il)) olacaqdır. 3 ildən sonra xərclərə 600 (2000-1400) manat əlavə olunacaqdır.

MMUS üzrə hər il üçün 1200 ((5000-1400) : 3 il) manat amortizasiya hesablanması nəzərdə tutulacaq və avadanlıq 3 ildən sonra satılmışdırsa satış dövrünə onun qalıq dəyəri 1400 (5000 - (1300 x 3 il)) olacaqdır. 3 ildən sonra xərclərə 0 (1400-1400) manat əlavə olunacaqdır.

Göründüyü kimi, ənənəvi uçotda illər üzrə amortizasiya məbləği az hesablanır və bu da mənfəətin süni olaraq artıq və ya əskik hesablanmasına gətirib çıxarır. MMUS-da isə amortizasiya olunan dəyər aktivin son qalıq dəyəri çıxıldıqdan sonra hesablandığına görə, amortizasiya məbləği elə bölüşdürülmüşdür ki, satış tarixinə zərər yaranmamışdır və ya zərər yaranma ehtimalı sifra yaxınlaşdırılmışdır. Buna görə də ədalətlik və dürüstlük tətbiq olunmuşdur.

Son qalıq dəyəri bir çox hallarda sıfırdan çox ola bilər və bunun səbəbləri proqnozlaşdırılmalıdır. Əgər torpaq, tikili və avadanlıq üçün müəyyənləşdirilən aktiv faydalı istismar müddəti başa çatdıqdan sonra onun hələ də dəyərinin olacağı və ya ondan qazanc əldə ediləcəyi barədə böyük ehtimallar varsa, deməli, həmin aktivlərdən müəssisə istifadə etməsə də, bütövlükdə və ya sökülərək hissə-hissə satmaqla gəlir əldə etmək mümkündür. Əldə ediləcək gəlir isə son qalıq dəyəri kimi təzahür edir.

Ənənəvi uçotda əsas vəsaitlərin silinməsi nəticəsində ilkin dəyər ilə amortizasiya dəyəri arasındakı fərq son qalıq dəyəri kimi çıxış edir. Fərq ondadır ki, ənənəvi uçotda həmin məbləğ barədə əvvəlcədən düşünülür və ehtimallar olunmur, amortizasiya hesablanmasında nəzərə alınmır.

7¹-li MMUS-un 9-cu maddəsində göstərilir ki, «son qalıq (likvidasiya) dəyəri - torpaq, tikili və avadanlıqlara aid aktiv faydalı istismar müddətinin sonunda nəzərdə tutulan vəziyyətə uyğun olduqda, onun satışı ilə bağlı ehtimal olunan xərclər çıxıldıqdan sonra müəssisə tərəfindən əldə oluna biləcək qiymətləndirilmiş məbləğdir. 45-ci maddə üzrə aktivin həm son qalıq dəyəri, həm də faydalı istifadə müddəti ən azından hər maliyyə ilinin sonunda yenidən baxılmalıdır. Əgər ehtimallar əvvəlki qiymətləndirmələrdən fərqlənirsə, dəyişikliklər «Uçot siyasəti, uçot qiymətlərində dəyişikliklər və səhvlər üzrə» 11¹-li Milli Mühasibat Uçotu Standartına uyğun olaraq uçot qiymətlərində dəyişikliklər kimi uçota alınmalıdır.

7¹-li MMUS üzrə Şərhlər və Tövsiyələrdə göstərilir ki, aktivin amortizasiya olunan dəyəri aktivin son qalıq dəyəri çıxıldıqdan sonra müəyyən olunmalıdır. Lakin aktivin son qalıq dəyəri əhəmiyyətsizdirsə, o, amortizasiya olunan dəyərin hesablanması zamanı daxil edilməməlidir. Torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin son qalıq dəyəri - gözlənilən xaricəmə dəyəri çıxıldıqdan sonra müəssisənin aktivin faydalı istismar müddətinin sonuna nəzərdə tutduğu xalis məbləğdir.

Məsələn, aktivin ilkin dəyəri 1000 manat və faydalı istismar müddəti 5 ildir. Fərz olunur ki, faydalı istismar müddətinin sonuna aktiv 300 manata satılacaq və kommersiya xərcləri 80 manat (sökülmə və nəqliyyat xərcləri) təşkil edəcəkdir.

Bu halda son qalıq dəyəri: 220 manatdır ($300 - 80$); amortizasiya edilən məbləğ: 780 manat ($1000 - 220$) olacaqdır.

Əgər aktivin son qalıq dəyəri əhəmiyyətlidirsə, onda:

(a) ilkin dəyər modeli tətbiq edildikdə qalıq dəyəri aktivin alınma tarixində qiymətləndirilməli və hər balans hesabatı tarixində baxılmalı və əgər zərurdirsə, dəyişdirilməlidir;

(b) yenidən qiymətləndirmə modeli tətbiq edildikdə, aktivin yeni qalıq dəyəri hər növbəti yenidənqiymətləndirmədən sonra təyin edilməlidir.